

Guido Michellini*Parmos universitetas (Italija)***LIETUVIŲ KALBA ITALIJOS
UNIVERSITETUOSE: NUO
SAVAMOKSLIŠKŲ STUDIJŲ IKI
SAVARANKIŠKO KURSO PARMOJE**

Kad neliktų užmarštyje kai kurie praėjusio šimtmečio faktai, tikslinga juos priminti, pateikiant trumpą lietuvių kalbos dėstymo apžvalgą Italijos universitetuose, ypač akcentuojant lygiai prieš keturiasdešimt metų prasidėjusį etapą, kuriame po pasyvaus lietuvių kalbos mokymosi iš knygų ji ėmė gyvai skambėti Milano katalikų universiteto auditorijose. Vėliau lietuvių kalba pradėta dėstyti kaip baltų filologijos kursų sudedamoji dalis Florencijos ir Pizos universitetuose, o nuo 2005 m. Parmos univesitete ji dėstoma kaip savarankiška disciplina.

XIX a. viduryje pasirodžiusi Augusto Schleicherio lietuvių kalbos gramatika¹ išryškino šios kalbos archajiškumą ir svarbą indoeuropeistikai. Kilęs domėjimasis lietuvių kalba neaplenkė ir Italijos vyresniųjų kartų kalbotyrininkų, kurie ją studijuodavo iš minėtos A. Schleicherio gramatikos, Augusto Leskieno „Lietuvių kalbos skaitinių“² ir kitų knygų, paprastai atsiribodami nuo komunikacinės praktikos. Tarp jų pirmiausia minėtini trys XIX–XX a. sandūroje gimę žymūs kalbininkai, savo moksliniuose darbuose panaudoję lietuvių ir kitų baltų kalbų duomenis – tai produktyvus italų indoeuropeistas Vittore Pisani³, Milano valstybinio universiteto profesorius (1938–1969), baltistikos žurnalo *Studi Baltici* leidėjas Giacomo Devoto⁴, Florencijos universiteto profesorius (1935–1967), ir Giuliano Bonfante⁵, Genujos bei Turino universitetų profesorius (1952–1974).

¹ Plg. Schleicher 1856.

² Plg. Leskien 1919.

³ Plg. Sabaliauskas 1982, 225–227. Pats V. Pisani papasakojo apie savo susidomėjimo lietuvių kalba aplinkybes viename interviu žurnalui „Mokslas ir gyvenimas“, paskelbtame 1984 m. antrajame numeryje.

⁴ Su baltų kalbomis susiję jo darbai išversti į lietuvių kalbą knygoje Devoto 2004.

⁵ Su baltų kalbomis susiję jo darbai išversti į lietuvių kalbą knygoje Bonfante 2008.

Indoeuropeistiniais tikslais lietuvių kalba pradėję domėtis italai ją išmokdavo be didelių sunkumų: jiems padėdavo gerai pažįstama panašią morfologiją ir sintaksę turinti lotynų kalba, kuri anksčiau Italijoje buvo labai rimtai dėstoma ir vidurinėse, ir aukštosiose mokyklose. Galiu tai patvirtinti savo asmenine patirtimi: baigęs senojo tipo mokyklą ir klasikinės filologijos specialybę, mokydamasis šios kalbos, pradžioje lietuviškus sakinius sudarinėdavau pagal lotynų kalbos modelius, stengdamasis ignoruoti kitokią sandarą turinčią italų kalbą.

Lietuvių ir lotynų kalbos turi svarbų bendrą bruožą: sakinyje vartojami daiktavardžiai privalo būti linksniuojami, o kiekvienas linksnis nulemia skirtingų prielinksnių pasirinkimą. Šiuo atžvilgiu linksnių neturinti italų kalba yra daug paprastesnė: su kiekviena daiktavardžio forma galima vartoti bet kurią prielinksnį.

Lietuvių ir lotynų kalbose subjektas ir objektas išreiškiami skirtingų linksnių (vardininkas ir galininkas) formomis, kurios gali būti laisvai išdėliojamos, sudarant tokius sakinius, kaip, pvz., *puellam puer video* ≈ *mergaitę mato berniukas*; jų atitikmuo italų kalboje negali būti *la bambina vede il bambino* (*mergaitė mato berniuką*): čia būtina vartoti pasyvinę konstrukciją (*la bambina è vista dal bambino*) arba ypatingą aktyvinę konstrukciją su klitiniu įvardžiu (*la bambina la vede il bambino*), o jos neturi nei lotynų, nei lietuvių kalba.

Jeigu vietoj aktyvinės konstrukcijos vartojama pasyvinė, subjektas abiejose lyginamose kalbose taip pat išreiškiamas vardininku, bet agentas – skirtingais linksniais: abliatyvu su prielinksniu *ab* lotynų kalboje, o kilmininku – lietuvių kalboje, pvz., *puella a puero videtur* ≈ *mergaitė matoma berniuko*. Tokie skirtumai pasidaro suprantami, prisiminus elementarias lotynų kalbos sintaksės taisykles: atitikmens lietuvių kalboje neturintis abliatyvas gali išreikšti kilmės / atskirties semantiką (daugiausia vartojamas su prielinksniais *ab*, *ex*, *de*), priemonės ir asociatyvinę semantiką (vartojamas vienas ar su prielinksniu *cum*), vietos aplinkybių semantiką (dažniau vartojamas su prielinksniu *in*). Lietuvių kalboje kilmės / atskirties semantika ir su ja susijusi agento funkcija išreiškiamos kilmininko linksniu (kartais su prielinksniais *iš*, *nuo*), kuris dėl to gauna didesnę semantinę krūvį nei tas pats linksnis lotynų kalboje; prie jau pateiktų pavyzdžių galima pridėti: *yra kilęs iš kilmingos šeimos* ≈ *nobili familia natus est*, *išeinu iš namų* / *iš miesto* ≈ *exeo domo* / *de urbe*. Kitos abliatyvo funkcijos lietuvių kalboje

išreiškiamos dviem linksniais, kurių lotynų kalba neturi: priemonės ir sociatyvinė semantika išreiškiama įnagininko linksniu (kartais su prielinksniu *su*), plg., pvz., *pjaunu peiliu* ≈ *seco cultro*, *einu su draugais* ≈ *eo cum amicis*; vietos aplinkybių semantika išreiškiama vietininko linksniu, plg., pvz., *gyvenu mieste* ≈ *habito in urbe*. Dar kitoks abliatyvo atitikmuo yra absoliutinėse konstrukcijose, kurių veiksmažodis yra dalyvio arba padalyvio forma: čia lietuvių kalboje vartojamas naudininkas, plg., pvz., *išvykus priešams* ≈ *profectis hostibus*.

Tiek lietuvių, tiek lotynų kalba neturi artikelių, todėl sakinyje vartojamas daiktavardis paprastai neapibrėžtas anaforiškumo atžvilgiu ir tikslī semantinė interpretacija paliekama kontekstui. Kitaip funkcionuoja artikielius turinti italių kalba, priverčianti išreikšti anaforiškumą sakinyje; plg., pvz., *puerum video* ≈ *matau vaiką* ≈ *it. vedo il bambino / vedo un bambino*.

Lietuvių kalbos svarba indoeuropeistikai lėmė tai, kad 1977 m. (pirmąkart nuo pokario laikų Italijoje) rozminiečių vienuoliui Tasiui Ereminui (1915–2002) buvo leista ją dėstyti Milano katalikų universitete⁶. Čia dirbęs V. Pisani'o mokinys indoeuropeistas Giancarlo Bolognesi įtraukė šį fakultatyvų 15 val. kursą į lyginamosios kalbotyros dėstymą, skirtą klasikinės filologijos studentams. Jokių aukštųjų mokyklų nebaigęs T. Ereminas stokojo tiek dėstymo metodikos, tiek lyginamosios kalbotyros žinių: jis dirbo kaip savamokslis patriotas⁷, remdamasis lietuvių išėivijoje publikuotu vadovėliu anglų kalba⁸. Kai po metų pradėjau dirbti šiame universitete kaip G. Bolognesi'o asistentas, talkinau T. Ereminui, skaitydamas papildomų paskaitų apie lietuvių kalbos lyginamąją gramatiką: aptardavau fonologinės sistemos indoeuropietiškas ištakas, senoviškiausius morfologijos bruožus, sąsajas su klasikinėmis kalbomis ir sanskritu.

Nuo 1986 m. T. Ereminą pakeitė Vilniaus universitete lituanistiką su klasikinės filologijos specializacija baigusi Birutė Žindžiūtė-Michelini, kuri lietuvių kalbą čia dėstė iki 2001 m., kai, išėjus į pensiją prof. G. Bolognesi'ui, lietuvių kalbos dėstymas buvo nutrauktas. Neturėdama didaktinės medžiagos italių kalba, B. Žindžiūtė-Michelini ėmė rengti dėstomojo

⁶ Dėl šio kurso įvedimo aplinkybių plg. Michelini 2016, 680–681.

⁷ T. Eremino patriotizmas uždegė ir kai kuriuos jo mokinius: du iš jų – Alessandro Vitale ir Claudio Barna – 2017 m. Lietuvos valstybės buvo apdovanoti už „mokslinius darbus Lietuvos istorijos, kultūros ir literatūros srityse, abiejų šalių politinių, akademinių ir kultūrinių ryšių plėtojimą bei Lietuvos žinomumo Italijos visuomenėje stiprinimą“.

⁸ Plg. Dambriūnas, Klimas, Schmalstieg 1972.

dalyko pagrindus itališkai, išleistus jos knygos *Lituania* priede⁹, kur buvo galima rasti būtiniausių žinių apie lietuvių kalbos gramatinę sandarą. Aiškindama ją, dėstytoja ypač akcentuodavo sąsajas su lotynų kalbos morfologija ir sintakse.

Galima pasirinkti kitokį lietuvių kalbos dėstymo būdą: į dėmesio centrą kelti baltišką jos kontekstą, pabrėžiant ryšius su kitomis baltų – pirmiausia latvių ir fragmentiškai žinoma, XVIII a. viduryje iš apyvartos išėjusia senovės prūsų – kalbomis. Aišku, kad svarbiausia vieta tokiame kontekste tenka lietuvių kalbai: ji archajiškesnė už latvių, nes geriau išlaikė priešistorinio laikotarpio fonemas bei morfologines formas, kaip matyti iš tokių paralelių, kaip, pvz., *kelti, keli* ≈ *celt, cel*; *gerti, geri* ≈ *dzert, dzer*; *kalnui, kalnams* ≈ *kalnam, kalniem*. Aiškindamas šį faktą per Parmos universitete skaitytas baltų filologijos paskaitas, jį sugretindavau su romanų kalbomis: skaitant romanų filologijos kursą ir aptariant italų bei prancūzų kalbas, pirmajai reikia užtikrinti svaresnį vaidmenį, nes ji yra mažiau nutolusi nuo lotynų kalbos, kaip matyti iš tokių pavyzdžių, kaip it. *maturo* „sunokęs“ ≈ pranc. *mûr* (< lot. *maturum*); it. *pane* „duona“ ≈ pranc. *pain* (< lot. *pa-nem*), it. *sapere* „žinoti“ ≈ pranc. *savoir* (< lot. *sapere*).

Tokį baltistinį kelią pasirinko Giacomo Devoto mokinė indoeuropeistė Maria Teresa Gagliano-Ademollo, 1985 m. Florencijos universitete pradėjusi skaityti pirmą Italijoje baltų filologijos kursą, kuris gyvavo iki 2007 m. Kursą daugiausia lankydavo klasikinės filologijos studentai, rašantys diplominius darbus iš kalbotyros; tarp jų buvo ir šiuo metu Trento universitete kalbotyros profesoriumi dirbantis Alessandro Parenti, kuris, baigęs studijas Florencijoje, pagerino lietuvių kalbos įgūdžius Vilniaus universiteto organizuojamuose kursuose, o vėliau parengė italų–lietuvių, lietuvių–italų kalbų žodynėlį¹⁰. Prof. M. T. Gagliano-Ademollo pagrindinę kurso dalį skirdavo baltų kalbų lyginamajai gramatikai¹¹: detaliai aptardama lietuvių ir kitų baltų kalbų fonologinių sistemų ištakas, ypač akcentuodavo Sosiūro (*Saussure*) ir Leskyno (*Leskien*) dėsnius bei balsių kaitos reiškinius, o aiškindama morfologiją išskirtinę vietą užtikrindavo lietuvių

⁹ Plg. Žindžiūtė-Michelini 1990, 159–216.

¹⁰ Plg. Parenti 1994.

¹¹ Daugiausia remtasi Ch. Stango lyginamąja gramatika (plg. Stang 1966), kuria naudodamasi pati M. T. Gagliano-Ademollo studijų metais susipažino su baltų kalbų lyginamąja gramatika.

kalbai. Kurso pabaigoje būdavo skaitomi nesudėtingi lietuviški tekstai, pateikiant žodžių ir jų formų istorinę analizę.

Kiek vėliau (1993 m.) baltistas Pietro Dini, mokantis ir lietuvių, ir latvių kalbas, pradėjo dėstyti tą pačią discipliną Pizos universitete, kur šiuo metu skaito 6 kreditų baltistikos ir baltų filologijos kursus. Remdamasis savo patirtimi, jis parašė mokomąją knygą apie baltų kalbas¹², kuri 2000 m. išversta į lietuvių kalbą¹³.

Dar kitas kelias išbandytas Parmos universitete, kur 2005 m. įvedus savarankišką 6 kreditų lietuvių kalbos kursą, ji imta dėstyti kaip atskira užsienio kalba, atsiribojant nuo baltiškojo konteksto. Toks dėstymo būdas pasirinktas visų pirma dėl to, kad turint tik 30 valandų ir dirbant su studentais, dažnai nemokančiais nei lotynų, nei kitų linksniuojamų kalbų, reikia daugiau laiko skirti linksnių ir su jais susijusių reiškinių aiškinimui (su ta pačia problema susiduriama, dėstant ir vokiečių ar rusų kalbas linksnių sistemos nepažįstantiems studentams). Kadangi šis dėstymas skiriamas visų pirma užsienio kalbų bakalauro kurso studentams, iš čia ir ateina didesnioji dalis lankytojų (iki 8–12 kasmet), apie lietuvių kalbą ir jos archajiškumą sužinoję per privalomą kalbotyros paskaitų kursą ar tiesiog panorę susipažinti su nauja ir daug kam egzotiškai skambančia kalba.

Dėstytoja B. Žindžiūtė-Michelini laikosi tradicinio metodo, kuriuo sekama ji parašė šio kurso lankytojams ir kitiems italams skirtą lietuvių kalbos vadovėlį¹⁴: jame, iš esmės atsisakant šiuo metu populiaraus komunikacinio metodo (autorės nuomone, labiau tinkančio intensyviems kursams), dėmesio centre lieka kalbinės sistemos aprašymas, o ne komunikacinė praktika. Kursas pradedamas nuo fonetikos ir rašybos, ilgiau sustoja prie italų kalbai svetimo ir todėl ypatingų pastangų reikalaujančio reiškinių – skirtingų priegaidžių; paskui pereinama prie morfologijos ir sintaksės pagrindų aiškinimo. Teoriniai dalykai iliustruojami praktiniais pavyzdžiais (tam ypač tinka vadovėlyje gausiai pateikiamos lietuvių liaudies patarlės ir priežodžiai) ir elementariais dialogais. Kurso pabaigoje skaitomi ir nagrinėjami trumpi vadovėlyje pateikiami lietuvių tautosakos tekstai. Turint ribotą valandų skaičių, sunku kelti didesnius reikalavimus –

¹² Plg. Dini 1997.

¹³ Plg. Dini 2000.

¹⁴ Plg. Žindžiūtė-Michelini 2007.

galimybę išmokyti daugiau sudaro tik Lietuvoje organizuojami intensyvūs lietuvių kalbos kursai.

Deja, ir šis kursas, kuris gyvuoja dėl bendradarbiavimo su Klaipėdos universitetu¹⁵, yra laikinas dalykas: praėjus kiek metų, kai be atlyginimo dėstanti B. Žindžiūtė-Michelini pasitrauks iš darbo, jis sulauks tokio paties likimo, kaip panaikintos lietuvių kalbos paskaitos Milane ar išnykęs baltų filologijos kursas Florencijoje. Tai neišvengiama, kai su lietuvių kalbos dėstymu susijusios iniciatyvos priklauso vien nuo pavienių žmonių pastangų ar nuo atsitiktinimų. Tik aukštesnio lygio atitinkamų instancijų rūpinimasis ir valstybinio lygio susitarimai galėtų padėti užtikrinti pastovesnį lietuvių kalbos dėstymą Italijos universitetuose.

Literatūra

- Bonfante 2008 – Giuliano Bonfante. *Baltistikos raštai. Scritti baltistici*. Vilnius.
- Dambriūnas, Klimas, Schmalstieg 1972 – Leonardas Dambriūnas, Antanas Klimas, William R. Schmalstieg. *Introduction to modern Lithuanian* (antras leidimas). New York.
- Devoto 2004 – Giacomo Devoto. *Baltistikos raštai. Scritti baltistici*. Vilnius.
- Dini 1997 – Pietro Umberto Dini. *Le lingue baltiche*. Firenze.
- Dini 2000 – Pietro Umberto Dini. *Baltų kalbos: Lyginamoji istorija*. Vilnius.
- Leskien 1919 – August Leskien. *Litauisches Lesebuch mit Grammatik und Wörterbuch*. Heidelberg.
- Michelini 2016 – Guido Michelini. *Lietuvių kunigų patriotinė veikla pokario Italijoje*. Kn.: *Lietuva–Italija: šimtmečių ryšiai*. Vilnius.
- Parenti 1994 – Alessandro Parenti. *Dizionario italiano–lituano, lituano–italiano*. Milano.
- Sabaliauskas 1982 – Algirdas Sabaliauskas. *Lietuvių kalbos tyrinėjimo istorija 1940–1980*. Vilnius.
- Schleicher 1856 – August Schleicher. *Handbuch der Litauischen Sprache. I. Grammatik*. Prag.
- Stang 1966 – Christian S. Stang. *Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen*. Oslo.
- Žindžiūtė-Michelini 1990 – Birutė Žindžiūtė-Michelini. *Lituania*. Milano.
- Žindžiūtė-Michelini 2007 – Birutė Žindžiūtė-Michelini. *Grammatica della lingua lituana*. Vilnius.

¹⁵ Jis skaitomas pagal Parmos ir Klaipėdos universitetų sudarytą sutartį, numatančią abipusį bendradarbiavimą, skatinant lietuvių kalbos dėstymą Italijoje ir italų kalbos – Lietuvoje.